

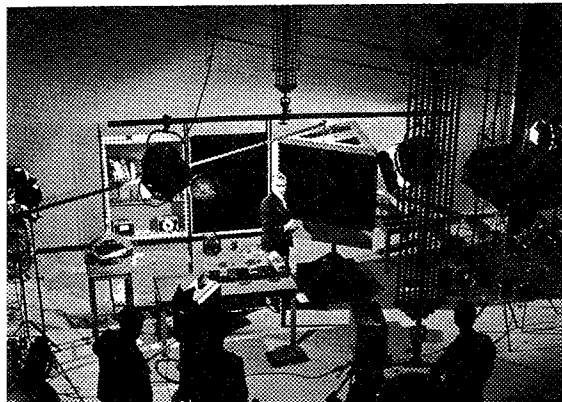
Mens en Wereld



ER zijn van die momenten, dat je, zelfs als humanist, een dure eed zweert: 'Dat doe ik nooit meer!' Ik was namelijk, waarom weet ik niet, uitverkoren om als humaniste mee te doen in een forum over geboortebeperving voor de AVRO-televisie. Liefst negen mensen zaten erin: een r.k.-professor, een gereformeerde en een hervormde predikant, een arts en een psychiater, een verzekeringswiskundige, onze mevr. Singer-Dekker en een journalist. Dat is een aantal, dat je beter het slotkoor uit de 'negende' kunt laten zingen: 'Alle Menschen werden Brüder' en zeker over dit onderwerp, want tegenwoordig is het toch wel zo, dat er in Nederland niemand het meer durft te wagen om zich in 't openbaar tegen de geboortebeperving te verklaren.

Maar er zijn andere facetten, heel verrassende en er begon voor het diner, onder een kopje koffie een levendig gesprek los te komen. 'Geef ons nog vijf jaar', zei de alleraardigste jonge professor uit Roermond, maar dat zei hij niet voor de t.v. In de gereformeerde kerk is het 'een zaak des gebeds', maar let wel, niet: 'O, God, laat ons geen kinderen meer krijgen', maar: 'Help ons, de juiste beslissing te nemen.' Is dat menselijke verantwoordelijkheid of niet. Kwam ook niet voor de t.v. 'Ik heb 100 moeders gevraagd, die samen 325 kinderen hadden, hoeveel van die kinderen niet 'bedoeld' waren, zei de arts later nog, 'dat waren er 125.' Dat is, meen ik, terloops maar even aangeroerd. Omdat het niet mocht of omdat ze het niet wilden zeggen? Welnee, omdat ze er bij de t.v. blijkaar geen flauwe notie van hebben, wat er met een béétje verstand van gesprekstechniek uit zo'n gezelschap aan interessants en belangrijks te halen is. De arts zat steeds met zijn lange benen te schoppen tegen het doek, dat voor de tafel gespannen was. 'Foei meneer, dat mag niet, dat komt allemaal in het beeld.' Maar dat de journalist, de heer Rogier, die de leiding bleek te hebben en vragen stelde, ten enen male ongeschikt was om dit forum op enig niveau voor te zitten, dat kwam óók in 't beeld, maar dat was blijkaar niet zo erg. Zo werden we volkomen onvoorbereid in de vuurlinie-gegooid en niemand van ons was verbaasd, dat na drie kwartier bleek, dat de eerste opname onbruikbaar was. Veel te stijf en te lang. Over! Ongezwongen, met interrupties! Moet je je voorstellen...

Later, op straat, liepen we, doodmoe en katterig, met het gevoel dat we 'genomen' waren en we hadden het over al die mensen, die er voor zo'n programma in touw zijn en de duizenden guldens, die dat allemaal kost en dat gaat dan op z'n Jan-boeren-fluitjes, van: de journalist doet dat wel even - weet-ie veel van z'n gezond - nee, we raakten er niet over uitgepraat. Onvoorstelbaar, zo'n gebrek aan gewoon inzicht.



HET FEEST IS VOORBIJ, HET WERK GAAT DOOR

OP zaterdag 19 februari werd, in het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen in Utrecht, het 20-jarig bestaan van het Humanistisch Verbond in een feestelijke en stijlvolle bijeenkomst herdacht. Feestelijk was het, dat zo velen - afgevaardigden van vele gemeenschappen, functionarissen, bestuursleden - elkaar zagen zonder direct over het werk te moeten praten. Stijlvol was de bijeenkomst door de aankleding van de zaal, de aard van het programma en de woorden die gesproken werden.

Met een goed gespeelde intrada, door de trompettist Frans Vreugdenhil, begon de middag origineel en feestelijk. De voorzitter van de bijeenkomst, Roethof, heette de paar honderd gasten van het H.V. welkom en schetste de positie van het H.V. in de Nederlandse samenleving en de grote veranderingen, die er, ten aanzien van de houding van de kerken en van de staat, zich hadden voltrokken. Wij mogen ons allerminst op de borst slaan, omdat wij het 'zo heerlijk ver gebracht hebben', maar het H.V. heeft zich een positie veroverd, door intense inspanning van weinigen. Dat het huidige kabinet, bij z'n presentatie, als fundamente van het geestelijk volksbestaan uitdrukkelijk christendom en humanisme noemt is van betekenis. Dat was, toen het H.V. in '46 werd opgericht, eigenlijk ondenkbaar.

Brandt-Corstius sprak hierop over het humanisme in de geschiedenis, vooral over het humanisme uit de tijd tussen de beide wereldoorlogen: optimistisch, religieus, vrijzinnig en vaag, en hoe het H.V. erin geslaagd was om dit stempel van vaag idealisme te vervangen door een levensovertuiging, die midden in het moderne leven staat, een antwoord heeft op de problemen van onze tijd en een geestelijk centrum vormt voor de ongodsdienstige mensen.

Het was goed gezien van de regisseur van deze middag om daarna de woorden te laten verstommen en tonen te laten horen. De heren J. v. d. Meer en K. Verheul speelden indrukwekkend goed de sonate voor fluit en piano van Carl Reinecke. Hun succes was bijzonder groot.

DE inleiding, die de algemeen voorzitter Van Praag hield, hebt u kunnen horen in de rubriek 'Geestelijk Leven' van 20 februari. Uitstijgend boven de kleine en grote beslommeringen van het Verbondswerk werd een visie op de toekomst gegeven van het humanisme in Nederland en in de wereld. De strijd om de gelijkberechting is, in principe, beslecht. Nu, in de volgende 20 jaar, begint de strijd om de niet-godsdienstige mens zelfbewust en geestelijk weerbaar te maken en hem een uitzicht te geven op een zinvol bestaan in een wereld vol dreiging, vol neenzeggens, vol onzekerheid en vol wanhoop. Als humanisten er niet in zouden slagen om een antwoord te vinden zou het grootse experiment om humanisten in een organisatie bijeen te brengen alsnog tot mislukking gedoemd zijn. Het vinden van dit antwoord zal veel vergen van de kennis, de vindingrijkheid, de fantasie en de werkkraft van de leden.

Waardoor werd de positie van het H.V. bereikt? Het antwoord van de voorzitter was: door de diepe overtuiging, die tot zelfbewustheid leidde bij de werkers en door de kracht van de argumenten. De werkelijke strijd werd niet gevoerd op vergaderingen en spectaculaire bijeenkomsten, maar in de werkkamers van bestuurders, in artikelen, in gesprekken, in voortdurend contact met anderen.

Het was, als steeds, een belevenis om getuige te zijn van de diepe ernst, het grote verantwoor-

(Zie verder pag. 3)

**Uitgave van het Humanistisch Verbond - Verschijnt om de veertien dagen
21ste jaargang no 5 - 5 maart 1966**

Kritisch allerlei

door R. de la Rie

HET HUWELIJK gaat door volgende week, dat is zeker. En de principiële tegenstanders van de wettelijke goedkeuring ervan hebben zich allang bij de voldongen feiten neergelegd, dat staat ook vast. Waarom er de afgelopen maanden dan toch nog steeds sprake is van een zenuwachtige sfeer vol geprikkeldheid? Naar mijn mening door niets anders dan een hele serie blunders van de overgrote meerderheid die, de bezwaren van de minderheid eenvoudig negerend, aan het feest van donderdag krampachtig een nationaal tintje wil geven. Een zaak die ons volk verdeeld houdt, of althans hield, is nu eenmaal niet nationaal; vandaar dat al die kunstmatige vrolijkheid zo geforceerd aandoet en de bedrivers ervan als de dood zijn voor iedere verstoring. Maar wie zou mensen die oprecht willen feesten, daarin willen storen? En wie zou prinses Beatrix en haar Claus het persoonlijk geluk niet gunnen, waarvan de trouwdag toch voor iedereen het symbool is? Het is de angst van de aanstaande feestvierders dat alles misschien niet 'nationaal' genoeg zal lijken, die aanleiding geeft tot een reeks van gebeurtenissen die voor het koninklijk huis onaangenaam, voor het kabinet gênant en voor de feestvierders beschamend zijn.

Laten we vaststellen dat aan de meeste van die gebeurtenissen het bruidspaar part noch deel heeft. Niettemin kan de geprikkelde stemming hun moeilijk ongaan. En daarom vraag ik mij, met Het Parool, af, waarom de raadgevers van het hof prinses Beatrix nu niet hadden kunnen adviseren zich met een verklaring tot haar toekomstige onderdanen te wenden, bij voorbeeld van de volgende strekking:

'Het is u bekend, dat Claus en ik van elkaar houden, en dat wij daarom hebben besloten in het huwelijk te treden. Het is u tevens bekend, dat regering en parlement de toestemming, die nodig is voor het behoud van de opvolgingsrechten, hebben verleend. Niets staat derhalve in de weg aan ons op 10 maart a.s. te sluiten huwelijk. Op enigerlei tijdstip in de toekomst zal ik waarschijnlijk worden geroepen uw koningin te zijn. Claus en ik zijn er ons van bewust, dat in een deel van ons volk, op verschillende motieven, negatief over onze plannen wordt gedacht. Veel van de gevoelens die daaraan ten grondslag liggen, respecteren wij, al delen wij ze niet. Zowel wegens dat respect als vanwege de taak die ons in de toekomst menselijkerwijze wacht, hebben wij gemeend er goed aan te doen u thans het volgende te zeggen:

— onze huwelijksluiting zal plaatsvinden in een sfeer van gepaste

feestelijkheid, maar wij hebben aangedrongen op een zekere terughoudendheid bij de organisatie van het huwelijk en van de officiële en niet-officiële omlijsting daarvan;

— wij vertrouwen dat aldus onze huwelijksvoltrekking kan plaatsvinden op een wijze die overtuigt door waardigheid en niet prikkelt door overdaad;

— wij menen dat het geschenk dat men de bedoeling heeft ons aan te bieden, het best de vorm zou kunnen krijgen van een fonds van een waarlijk nationaal doel, waaraan het Nederlandse volk met enthousiasme en warmte zou kunnen meewerken;

— als zodanig stellen wij voor... Ook voor ons persoonlijk zou verwetelijking van dit doel het fraaiste geschenk zijn, dat wij ons kunnen voorstellen;

— wij hopen dat aldus de 10de maart zowel voor ons beiden als voor u allen een dag zal zijn die wij ons gezamenlijk lang en in dankbaarheid zullen herinneren.'

Ja, eindigt Het Parool zijn beschouwing, stel nu eens dat de prinses dit of iets dergelijks zou hebben gezegd. De wat geforceerde, soms pijnlijke en soms wat ridicule sfeer die nu rondom de voorbereidingen van het huwelijk is ontstaan, had er in belangrijke mate door vermeden kunnen worden. De prinses, had daarmee het heft uit handen genomen van de officiële feestvoorbereiders, die kennelijk tegen deze taak niet opgewassen waren, en die er de oorzaak van zijn dat het er nu op lijkt, of alleen De Telegraaf onvoorwaardelijk achter dit huwelijk staat. Een onvergeeflijke fout, omdat dat nu juist iedere krant had mogen zijn behalve die.

IK DENK waarschijnlijk te weinig commercieel om de gedachten-gang van een lezer uit Hilversum tot de mijne te kunnen maken, die mij schrijft naar aanleiding van mijn opmerkingen over de twee spreekuren die veel dokters erop nahouden. Hij is daarvoor, schrijft hij, 'omdat ik particulier patiënt ben, een zeer drukke werkkring heb, iedere minuut dat ik wacht mij 15 cent kost plus de kosten van het bezoek. En als ik dan de andere patiënten bekijk, meestal zo'n tien tot vijftien personen, en ze naar kleding, uiterlijk en leeftijd ga indelen, is er naar mijn mening driekwart deel ziekenfondspatiënt. En dan denk ik erbij, dat dit mijn personeel zou kunnen zijn, dat ik vrij moet geven voor het bezoek aan de dokter, welk bezoek doorgaans uitgroeit tot een verzuim van twee uur, en dan zou het inderdaad mogelijk zijn, dat dit bezoek aan mijn dokter mij zou kosten f 6 per uur = f 12 per man maal 8 personeelsleden = f 96 plus mijn eigen kos-

ten. Als ik daarbij optel de 2,9% ziekenfondsbesluit en de 8,8% zieketwet welke het bedrijf moet opbrengen, kunt u zich wellicht voorstellen, dat ik ben tegen één spreekuur.'

Al is er op het rekensommetje dat deze briefschrijver maakt, wel wat af te dingen, ik kan mij voorstellen dat iedereen die het druk heeft, zich ergert over de in een dokters-wachtkamer verprutste tijd. Maar dat hoeft nog niet te leiden tot een discriminerend onderscheid tussen particuliere en ziekenfondspatiënten. Als men per se twee spreekuren wil handhaven, kan dat net zo goed een indeling zijn naar wijk of alfabetisch volgens de eerste letter van de achternaam. Dat zou óók de wachttijd bekorten. Maar — al is dat voor een dokter wellicht soms moeilijk — een efficiëntere organisatie zou dat nog meer. Ik ken artsen bij wie niemand langer dan een half uur hoeft te wachten, ongeacht zijn inkomen.

DE ONVERMIJDELIJKHEID van oorlog is het onderwerp van een beschouwing in Geestelijk Weerbaar. Daarin lees ik o.a.: 'Gewoonlijk zijn het inderdaad enkele maar zeer algemene feiten (uit de geschiedenis, dI.R.) waar we lering uit kunnen trekken en voor de periode vóór de eerste wereldoorlog zou het dan dit kunnen zijn: het belangrijke en centraal te stellen feit, dat wat de mens verwacht, zijn gedrag en handelingen bepaalt. Verwacht hij oorlog, dan bereidt hij zich voor op die oorlog, en al voorbereidende leert hij zich in de oorlog te schikken om hem tenslotte als een beschikking van een hogere macht te aanvaarden. Hiertegenover kan worden gesteld, dat de oorlog begint in de geest van de mens. Wat hij zich voorstelt krijgt een schijn van onvermijdelijkheid en wordt daarmee werkelijkheid. Zo zou ook de vrede een onvermijdelijkheid en daarmee een werkelijkheid kunnen worden. Het is maar wat men denkt en verwacht.' En wat ú nu denkt, is, dat dit de woorden zijn van de een of andere pacifist. Maar dan hebt u het mis; ze zijn geschreven door Lt.-Kol.

DORPSTUINMAN

*Hij schiep de wereld om tot deze orde:
een klein stuk grond, warm, donker en bemind,
en werd tusschen de kinderen een kind,
dat met een glimlach naar den dood verdorde.*

*Sommigen onzer gaan als bloemen open,
bloeien en gaan dan, als een bloem, weer dicht,
een mensch kan weerloos onder het harde licht,
zijn weg onaangerand ten einde loopen,*

*leven kàn zacht zijn als een morgenwind:
een heldere dag achter elk wakker worden,
zonlicht op linnen, brood op witte borden,
een droom, zuiver gestold om gras en grint.*

HAN G. HOEKSTRA

Uit 'Dubbelspoor' — De Vrije Bladen 1934.

drs. F. C. Spits. Ja ja, dezelfde van die NAVO-reclamepraatjes voor de radio...

236.662 KINDEREN zijn er in ons land tussen 1959 en 1964 geboren. Van hen was op 1 september 1964 86 procent ingeënt tegen pokken, terwijl 89 procent volledig was ingeënt tegen poliomyelitis. Deze resultaten worden zeer gunstig genoemd, lees ik in het Algemeen Handelsblad.

'Opmerkelijk is hierbij, dat ook in gebieden waar aanvankelijk de inenting moeizamer op gang kwam, doordat vele ouders op grond van gewetensbezwaren daaraan hun medewerking niet wensten te verlenen, toch uiteindelijk bevredigende resultaten konden worden geboekt. Zo komt o.a. de provincie Zeeland, met inbegrip van het eiland Tholen, met een percentage van 87 voor de polio en van 78 voor de pokkeninenting in de statistische opgave voor.'

Zou het gezond verstand het eindelijk gewonnen hebben van een nogal doctrinaire uitleg van de bedoelingen van Onze Lieve Heer? Of zou, dat verstand alleen maar een fikse hand geholpen zijn door zeer wereldse oorzaken? Ik herinner mij dat Tholen wel eens vaker in het nieuws is geweest...

IN DE KLEINE Zuidafrikaanse stad Paardekop is veel om zich tegen af te zetten. Een predikant van de Nederlands Gereformeerde Kerk verbood zijn gemeente zich in te laten met kerstbomen en de kerstman. 'Die kerstman houdt de mensen af van de juiste verering van Christus. Mijn kerk beschouwt de kerstboom als een erfenis van de heidenen,' aldus de predikant. Het Haarlems Dagblad heeft echter nog meer te melden over het stadje; een andere predikant schreef in het Kerkeblad: 'Als mensen zeggen, dat zij aan yoga doen alleen terwille van hun lichamelijke gezondheid, ontkennen zij de consequenties van dit systeem, dat in wezen heidens en humanistisch is, en stellen zij zich bloot aan het gevaar, door deze heidense leer en praktijk te worden beïnvloed.'

Prof. dr. J. P. van Praag spreekt tijdens de jubileumbijeenkomst in het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen te Utrecht. Naast hem prof. dr. J. C. Brandt Corstius en mr. dr. H. J. Roethof.



School voor Wijsbegeerte bestaat vijftig jaar

OP 12 februari 1916, midden in de eerste wereldoorlog richtte de Amersfoortse zakenman en theosoof, J. D. Reiman jr. samen met enige medestanders een stichting op onder de naam Internationale School voor Wijsbegeerte te Amersfoort, niet om de theosofie te propagieren, maar om een centrum van bezinning op diepere levenswaarden te vormen, waar docenten en cursisten van diverse pluimage in onderlinge discussie tot verdieping van eisen en van elkaars levens- en wereldbeschouwing zouden kunnen komen. Het bijbrengen van de kennis was van het begin aan, in tegenstelling tot het universitair filosofisch onderwijs, niet doel doch middel tot ontplooiing van de persoonlijkheid. De School – zo zou men het kunnen uitdrukken – was existentialistisch avant la lettre.

Op de menselijke vrijheid – 'Wees Mens' schreef De Bazel boven de ingang van de School die hij bouwde – op begrip voor geestelijke stromingen die niet de eigene zijn werd steeds de nadruk gelegd. In het begin waren het vooral oosterse wijsheid en Hegelarij die vriendschappelijk om de voorrang streden met socialisme – vooral in zijn christen-socialistische modaliteit – mystiek uit alle goede huizen, neokantianisme, neopositivisme, later ook existentialisme en fenomenologie, moderne rechts-, staats- en godsdienstbeschouwingen, zij alle vonden hun plaats op de School, nimmer voorgedragen als alleenzaligmakende waarheden, maar als belichting van één der vele facetten van het prisma onzer geestelijke gesteldheden.

Men kan zeggen dat het gestelde doel in deze vijftig jaren benaderd is, onder leiding van mannen als prof. Van den Bergh van Eysinga, Bierens de Haan, later van de Duitse filosoof en pedagoog Mennicke, na de oorlog van Oldewelt, ieder op hem eigen, onderling zeer verschillende wijze. Vele van de grootste filosofen uit het buitenland kwamen de toehoorders met hun woord inspireren: Tagore uit India, Berdjajew uit Rusland, Buber uit Duitsland (later Israël), Heidegger uit Duitsland, Tillich uit Amerika, om slechts enkele te noemen.

In de loop der jaren begon de School meer en meer de randgebieden der filosofie aan te pakken, in de hoop buitenstanders vanaf die randen tot de kern der dingen te voeren. Pedagogische,

psychologische, sociologische, literaire en artistieke leergangen en conferenties werden door de School georganiseerd of vonden op de School gastvrijheid.

In de toekomst wil de leiding van de School meer en meer aandacht vragen voor filosofische vraagstellingen, die ons in het dagelijkse leven aanraken, en soms kwelen. De concurrerende eisen tussen hiërarchie en menselijke gelijkwaardigheid in de verhoudingen in de bedrijven en bij de gewapende macht. Problemen van de oecumene: hoe verhoudt zich de waardering voor het eigene en vertrouwde tot het noodzakelijke begrip voor het andere – niet alleen op kerkelijk terrein! Recht en vrede: zijn zij zo onafscheidelijk als onze vaders dachten, of kunnen er tegenstellingen bestaan, en voor welke van de twee moet men dan kiezen? Waarom zijn er zoveel godsdiensten, en komen er steeds nieuwe bij, ondanks dat alle mensen overtuigd zijn, dat God één is – of nul. En is in deze hogere regionen één misschien gelijk nul? De mystiek zegt van ja, en het toetsen van dit woord gaat ons allen aan.

Significa: de moeilijkheden in de communicatie die ontstaan doordat géén woord een volkomen vaste betekenis heeft, en vele woorden zo veel betekenissen als er mensen zijn die het gebruiken. Vrijheid en dwang in de opvoeding: waar begint de vrijheid los te slaan, de dwang te verwrigen? Kunstenaar en publiek: wie en wat wil de kunstenaar bereiken, en in hoeverre heeft hij het recht, of zelfs de plicht, tot Multatuli's 'Publiek ik veracht U'?

ZOALS men ziet is de door de tijd gevestigde naam eigenlijk in alle opzichten onjuist. Internationaal is de School nauwelijks, al wil zij het meer worden: de buitenlandse docenten zijn altijd verre in de minderheid geweest, en buitenlandse cursisten zeldzaam. Een School is zij in feite helemaal niet: de cursussen hebben geen of weinig onderling verband en worden door een wisselend aantal cursisten bezocht, van wie geen vooropleiding verlangd, en aan wie geen diploma verstrekt wordt. Zij worden niet ondervraagd; wel wordt er van hen verwacht dat zij anderen ondervragen, en het

(Vervolg van pag. 1)

delijkheidsgevoel, de scherpe formulering en de grote visie van de man, aan wie het H.V. zo ontzaglijk veel te danken heeft.

Het was opvallend, dat op deze feestelijke bijeenkomst, en dat in tegenstelling tot wat vroeger wel gebeurde, elke vorm van retoriek, alle pathos ontbrak. Vuurwerk verlicht wel korte tijd helder maar is zo, in het 'o'-geroep van het publiek, verdwenen, na knallen en rook.

Na de pauze vulde de Hilversumse cabaretgroep een programma, geheel gewijd aan het H.V. In liedjes, sketchen en een gespeeld forum werden allerlei verbondszaken op de hak genomen. Lenie Kortland, Bertha Nooy, Hanny Minks, Johan de Boer, Maarten Nooy, Rob Minks en Jan Buisman oogstten succes, vooral met hun liedje over 'het huis aan de Oude Gracht' in Utrecht en hun sketch over het moderne gezin, dat alles van de opvoeding aan instanties overlaat, behalve het voortbrengen van het kind, dat man en vrouw zelf moeten doen.

Roethof sloot de feestelijke bijeenkomst, die voor de ouderen – en er waren vele werkers van het eerste uur – herinneringen deed herleven en voor de jongeren – en er waren er velen! – een diep besef kon wekken van wat er in de volgende twintig jaar zal moeten gebeuren. Het feest is afgelopen, het werk gaat weer beginnen, werk om een menselijke, zinvolle samenleving in de wereld te bevorderen.

B.

tegenspreken van de docenten wordt op hoge prijs gesteld, mits vanuit de kern der persoonlijkheid. Alles dus zo weinig schools als mogelijk is. Wijsbegeerte in de letterlijke zin ja: de bezoekers van de School, docenten zowel als cursisten, hopen er wijzer van te worden. Maar het wijsgerig jargon zal men op de School weinig aantreffen.

Amersfoort, welks grondgebied op 50 meter afstand van de School begint, is een stad waarmee de School de aangenaamste relaties heeft, ook als eigenaar van de erfpachtgrond, maar die grond zelf ligt in Leusden. Zodat ook het laatste deel van de naam tussen juist en onjuist zweeft. Maar die naam wordt niet veranderd, en niet alleen omdat hij in de stichtingsakte is vastgelegd.

Humanistische huwelijksopvatting is in principe op duurzaamheid gericht

'VOOR ons humanisten is het huwelijk geen heilige, geen sacramentele aangelegenheid, doch een van zuiver menselijke aard. Wij menen niet, dat huwelijken in de hemel worden gesloten, maar hier op aarde. Op aarde ook moet het huwelijk worden waar gemaakt. Voor de humanist geldt voor deze, weliswaar bijzondere, aardse zaak wat voor alles in de wereld geldt: we moeten ons uiterste best doen datgene wat we ondernemen, te doen slagen. Maar waar mensen iets doen, kunnen fouten worden gemaakt. Een huwelijk dat in alle opzichten een fout blijkt te zijn, kan volgens de humanist natuurlijk ontbonden worden, ook al is onze huwelijksopvatting in principe op duurzaamheid gericht.'

Deze gedachten liggen ten grondslag aan de zeer boeiende inleiding over het echtscheidingsvraagstuk, die mevrouw mr. M. Rood-de Boer hield tijdens de juristenconferentie, welke de humanistische stichting 'Socrates' op zaterdag 22 januari in de Jaarbeurs te Utrecht heeft gehouden. Mevrouw Rood belichtte het huwelijk en de problematiek van de echtscheiding niet alleen vanuit juridisch en maatschappelijk standpunt, maar gaf tevens haar levensbeschouwelijke visie erop. Wat haar opvattingen mijns inziens het boeiendst maakte was de omstandigheid, dat zij ook haar vrouw-zijn duidelijk liet meespreken, terwijl 'alle tot nu toe opgeleverde stukken, verslagen, brochures en artikelen met betrekking tot echtscheiding waren samengesteld door groepen mannen of door één man – een zeer enkele uitzondering daargelaten, waaronder het HV-rapport van 1950', om haar eigen woorden te citeren. Mevrouw Rood achtte daarom 'het feit, dat Socrates niet alleen een man, maar ook een vrouw aan het woord liet, getuigen van zin voor realiteit'. Die man was mr. H. G. van Veen, directeur van de Sociale Academie Twente uit Hengelo.

Dat het huwelijk – de duurzame levensgemeenschap van één man en één vrouw – niet alleen een juridische aangelegenheid is maar ook maatschappelijke betekenis heeft, liet mevrouw Rood duidelijk uitkomen. 'Van het huwelijks-instituut gaat een zekere ordenende en beschermende invloed uit. Niet alleen ten aanzien van de uit dit huwelijk geboren kinderen, maar ook ten aanzien van de beide huwelijkspartners werkt het ordenend en beschermend. Ordening in de beleving van de sexualiteit, ordening (en dat kan bescherming betekenen) wat betreft de lichamelijke verzorging, ordening bij de financiering. Een bepaalde rust in de maatschappij is het gevolg van ordening en bescherming. Ondanks het onderkennen van juridische, maatschappelijke en levensbeschouwelijke aspecten aan het huwelijk zijn we er – volgens mevrouw Rood – niet in geslaagd duidelijk te maken, wat een huwelijk in deze tijd en in deze streken werkelijk is. Ze trachtte tot een omschrijving te komen, en liet daarbij de abstraktie ('het huwelijk') varen om zich concreet af te vragen: *wat is mijn, ons huwelijk*. De kern, het belangrijkste van 'mijn huwelijk', van 'uw huwelijk' ziet zij in *'de verbondenheid in liefde van mijn man met mij'*, dus van *die ene man met die ene vrouw*. Al het andere, alle juridische, maatschappelijke of levensbeschouwelijke aspecten zijn dan bij-zaak, voor deze concrete mensen in dit concrete huwelijk.

'Het is mijn mening, dat vrije, volwassen mensen door het liefdescontact met de ander in hun huwelijk, in staat zijn te komen tot volle ontplooiing van henzelf en tot het scheppen van een leefklimaat, dat verre uitstraalt boven en buiten beide echtgenoten uit. Huwelijken, opgevat als het vrijwillig samenkomen van zich verantwoordelijk voelende volwassen mensen, die in liefde samen willen zijn, vormen inderdaad bouwstenen van de maatschappij en ideale opvoedingsklimaten voor de kinderen, de volwassenen van straks.'

Mevrouw Rood ontkende niet, dat die liefde, die verbondenheid ook buiten het huwelijk mogelijk zijn, maar zij hebben 'in een huwelijk meer kans in alle rust tot bloei en hechtheid te geraken dan erbuiten'.

Is dus een huwelijk primair een zaak van twee mensen, een echtscheiding is dat eveneens. Wanneer de liefde tussen die twee mensen niet groot genoeg blijkt te zijn, indien zij te weinig levensvatbaarheid heeft, als ze niet groeit en geen hecht weefsel vormt, dan verliest dat huwelijk zijn kern. Het zijn de huwelijkspartners, die dan in eigen verantwoordelijkheid zullen moeten beslissen, wat zij willen. Als zij, na gewetensvol overleg, tot de overtuiging zijn gekomen dat een uit-elkander-gaan het enige verstandige is dat hun in deze ongelukkige situatie nog rest, dan zullen zij – ondanks alle vertogen in rapporten en artikelen – als regel geen aandacht kunnen opbrengen voor de idee, dat hun echtscheiding ook 'een maatschappelijk kwaad' zou zijn.

'Waar ligt dan dat maatschappelijk kwaad?', vroeg mevrouw Rood, 'in de echtscheiding of juist in het verhinderen ervan? Het is ondenkbaar, dat man en vrouw voortaan als een ideaal-echtpaar verder zouden leven als hun de mogelijkheid tot echtscheiding werd ontnomen, of als zij voor onneembare hindernissen kwamen te staan. Zouden de voorstanders van vertraging en belemmering zich niet realiseren, dat het persoonlijk verdriet van echtgenoten en kinderen slechts vergroot zal worden door deze manoeuvres?'

VOLGENS mevr. Rood staat het uitsluitend ter beoordeling aan de huwelijkspartners te beslissen, wat zij willen met hun gestrande huwelijk. Bepaalde instellingen – zoals bureaus voor levens- en gezinsmoeilijkheden – kunnen hulp verlenen aan zo'n echtpaar, opdat man en vrouw helder hun situatie gaan zien. Het is echter noch hun taak, noch die van de wetgever, noch van welke levensbeschouwelijke groepering ook in dit privaatrechtelijk opzicht de burgers in een bepaalde richting te duwen. Vandaar dus dat zij als algemene echtscheidingsgrond formuleerde: 'Echtscheiding wordt door de rechter uitgesproken, op verzoek van beide echtgenoten, stellende, dat tussen hen een diepe en duurzame breuk bestaat.' Echtscheiding dus bij onderling goedvinden.

Mevrouw Rood gaf te kennen, dat zij niet bepaald de eerste was, die voor 'echtscheiding bij onderling goedvinden' pleitte, maar zij verdedigde haar met een haars inziens te zelden gehoord argument, namelijk:

'Wij zijn (gelukkig) vrij te trouwen met wie we willen (behoudens bepaalde voorwaarden van leeftijd, gehuwde staat enz.). Naar mijn mening moeten we even vrij zijn, tezamen ons huwelijk te beëindigen indien we menen, dat bestending daarvan geen enkele zin meer heeft. Dat zal het

geval kunnen zijn, wanneer de liefdesverbondenheid, welke mijns inziens essentieel is voor het huwelijk, volstrekt verloren is gegaan. Het huwelijk is dan geen huwelijk meer. Het is ons eigen verantwoordelijkheidsgevoel, dat hierbij kompas dient te zijn.'

Zij meende, dat de wetgever ervan uit moet gaan, dat de wet geschreven wordt voor volwassen vrije mensen, die 'in gewetensvolle eigen verantwoordelijkheid' (citaat uit een artikel van mgr. Bekkers in 'Brandpunt' van 22 dec. 1965) zullen moeten bepalen, wat ze wél en niet willen. De wet moet evenmin geschreven zijn op zo'n manier, dat naar buiten toe aan beperkende maatregelen tegen echtscheiding voldaan lijkt te worden, terwijl de mensen uit de praktijk weten, dat ook nu echtscheiding met wederzijds goedvinden dagelijks plaats vindt – we noemen het alleen anders. 'Een van de eisen, die men aan wetgeving mag stellen is, dat zij eerlijk is. Niet, dat ze iets anders neerschrijft dan eigenlijk praktisch is,' zei mevrouw Rood. Ze liet hierop onmiddellijk volgen:

'Huwelijksrecht mag geen kooi of fuik vormen, waar men gemakkelijk in kan zwemmen, zonder er nog uit te kunnen ontsnappen, omdat de wetgever de uitgangen geblokkeerd houdt. Dat een dergelijke blokkade gerechtvaardigd wordt met maatschappelijk-welzijn-argumenten en bescherming-tegen-zichzelf-motieven is een redenering met een voor mijn gevoel hypocriet aandoende smaak.'

Ter toelichting van haar voorstel, ook echtscheiding mogelijk te maken 'op grond van ernstige krankzinnigheid van de andere echtgenoot' citeerde mevrouw Rood eerst enkele uitspraken van tegenstanders van deze echtscheidingsgrond, namelijk dat 'krankzinnigheid geen schuldige gedraging van de een jegens de ander vormt' en 'geen vergriep (is) tegen een huwelijksverplichting'.

Mevrouw mr. M. Rood-de Boer, de inleidster over het echtscheidingsprobleem



ting' en 'het (de krankzinnigheid) vormt een leed, dat beide echtgenoten treft, en waarbij de gezonde de zieke in liefde heeft te ondersteunen en verdragen'. Daartegen wilde mevrouw Rood 'voorzichtig opponeren'. Haars inziens is het namelijk 'een haast onmenselijke opgave, een dergelijk gedenatureerd huwelijk te blijven torsen. Men mag bewondering koesteren voor degenen, die in staat zijn iets dergelijks te volbrengen. Men kan ook denken, dat zij, in sommige gevallen, enige bevrediging putten uit hun martelaarschap en zelf ook niet vrij zijn van een zekere gestoordheid. Het is irreëel als regel te stellen dat men krankzinnigheid van de andere echtgenoot zonder meer, als lot, geduldig zou moeten dragen! Om met Brecht te spreken: 'Denn die Verhältnisse, die sind nicht so'. De nieuwe toewijzingsregeling, die mevrouw Rood voorstelt, vindt haar grond in de omstandigheid, dat nu altijd de vader of de moeder het kind (de kinderen) krijgt toegewezen: de rechter heeft wettelijk geen andere keuze. Maar het komt ook voor, dat onmiddellijk na de voogdijbenoeming een ontheffings- of ontzettingprocedure tegen die vader of moeder ahangig wordt gemaakt. 'Men geeft dus in dit soort gevallen aan een der ouders gezag, om het hem of haar terstond weer te ontnemen. Een weinig elegante handelwijze', vond mevrouw Rood, die zij wilde ondervangen door de rechter al meteen de bevoegdheid te geven, een derde met de voogdij over het kind (of de kinderen) te belasten.

Erkennend, dat elk kind recht heeft op omgang met zijn vader en zijn moeder ook indien - ongelukkigerwijs - z'n ouders gescheiden zijn, heeft mevrouw Rood toch geen voorstellen gedaan om dit bezoekrecht vast te leggen. Er zijn - en dat liet zij duidelijk uitkomen - vele principiële en praktische bezwaren tegen een wettelijk geregeld bezoekrecht. Zij pleitte ervoor, dit recht te benaderen vanuit het oogpunt van het kind en door tussenkomst van de kinderrechter, eventueel na onderzoek van de Raad voor de Kinderbescherming, naar een oplossing te zoeken.

MR. Van Veen - de tweede inleider - verklaarde, dat uit het oogpunt van het maatschappelijk werk velen de door huwelijksconflicten gebroken gezinnen als een sociaal probleem beschouwen. Naspurend welke factoren debet zijn aan die huwelijks- en echtscheidingsproblematiek stelde mr. Van Veen generaliserend, 'dat het gaat om een disharmonie tussen de huwelijkspartners of (en) hun onvermogen, als echtgenoten in voldoende mate harmonieus te kunnen samenleven en met elkaar om te gaan. In feite is het dus een kwestie van sociale interactie'. Het probleem bij het opsporen van die belemmerende factoren is, dat er geen statistische gegevens beschikbaar zijn betreffende de (echte) echtscheidingsgronden. Aan de echtscheidingsgrond, die veelal wordt gesteld, hebben we in het algemeen bitter weinig, omdat er meestal weinig verband bestaat tussen de genoemde echtscheidingsgrond en de onderliggende problemen. Vanuit de sociologie, de psychologie en de psychiatrie zoekt men ieverig naar de momenten, die bij de huwelijksontwrichting een rol spelen. Men concludeert veelal, dat die ontwrichting is te herleiden tot een combinatie van emotionele, psychologische en situatieve factoren.

Onder de onmiddellijke oorzaken worden als belangrijk genoemd financiële moeilijkheden, drankmisbruik, ontrouw, mishandeling, bemoeizucht van familieleden, onbevredigende seksuele relatie, jaloezie, verschil in leeftijd, in godsdienst of in levensbeschouwing, verschil in achtergrond en in culturele interesses. 'Maar deze oorzaken, die ik liever aanleidingen zou willen noemen, zijn vaker de resultaten of componenten van een ongelukkig huwelijk dan de wezenlijke bron van de moeilijkheden,' verklaarde mr. Van Veen. Hij noemde als enige garantie tegen het

ECHTSCHIEDING BEPLEIT BIJ ONDERLING GOEDVINDEN

Tijdens de juristenconferentie van de humanistische stichting Socrates heeft mevrouw mr. M. Rood-de Boer enkele vrij vergaande wijzigingen in het echtscheidingsrecht bepleit. Omdat wij geloven, dat de discussie over haar voorstellen diepgaand zal zijn, drukken wij ze hieronder in extenso af.

Artikel 263 van het Burgerlijk Wetboek zou moeten vervallen.

Artikel 264 van het B.W. zou als volgt moeten worden gewijzigd:

Algemene echtscheidingsgrond:

1. Echtscheiding wordt door de rechter uitgesproken, op verzoek van beide echtgenoten, stellende, dat tussen hen een diepe en duurzame breuk bestaat;
2. Zodanige echtscheiding kan slechts worden uitgesproken, indien het huwelijk gedurende tenminste drie jaar heeft bestaan.

Bijzondere echtscheidingsgronden:

- A. I. 1. Echtscheiding wordt door de rechter uitgesproken op vordering van de ene echtgenoot, op grond van:
 - a. overspel gepleegd door de andere echtgenoot, of seksuele omgang van deze met iemand anders dan de huwelijkspartner;
 - b. kwaadwillige verlating door de andere echtgenoot gedurende een periode van tenminste twee jaar;

c. veroordeling van de andere echtgenoot tot een vrijheidsstraf van tenminste vier jaar of langer;

d. toebrengen van zware verwondingen of levensgevaarlijke mishandelingen door de andere echtgenoot jegens de ene echtgenoot;

e. zodanige gedragingen van de andere echtgenoot, dat het voortzetten van het huwelijk door de ene echtgenoot redelijkerwijs niet verlangd kan worden.

II. Indien de gedaagde de vordering niet tegensprekt, zal de rechter van de eisende partij geen bewijs der gestelde echtscheidingsgrond vorderen.

B. Echtscheiding wordt door de rechter uitgesproken op vordering van de ene echtgenoot, op grond van ernstige krankzinnigheid van de andere echtgenoot. Zodanige echtscheiding kan worden gevorderd, indien de ziekte zich gedurende een periode van drie jaar heeft voorgedaan en indien voortzetting van het huwelijk redelijkerwijs van de ene echtgenoot niet kan worden verlangd.

284 B.W. veranderen in:

Na het uitspreken van de echtscheiding, benoemt de rechtbank over ieder der wettige kinderen van de echtgenoten bij voorkeur een der ouders als voogd, en voorziet zij tevens in de toeziende voogdij.

Indien zulks in het belang van het kind is, wijst zij de voogdij toe aan een derde.

uiteenvallen van een gezin 'de persoonlijke band tussen de echtgenoten, hun geestelijke en emotionele eensgezindheid'.

De vraag beantwoordend, wat vanuit het maatschappelijk werk gedaan kan worden ten aanzien van de huwelijksproblematiek wees mr. Van Veen eerst op de directe hulpverlening aan echtgenoten, die zonder hulp van buitenaf met hun moeilijkheden geen raad (meer) weten. Hij dacht daarbij aan de mogelijkheden, die de bureaus voor levens- en gezinsmoeilijkheden bieden. Een onderzoek van huwelijksstoornissen vereist team-work naar de psychologische relaties en de daarmee verbonden persoonlijke evenwichten en disharmonieën. Deze arbeid moet dikwijls geschieden door psychiatrisch geschoolde maatschappelijk werkers, psychiaters, psychologen, gynaecologen, artsen en juristen. Hun gemeenschappelijke onderzoek kan leiden tot een dynamische visie op het veelal complexe geheel van een huwelijksprobleem.

'Maar zolang we ons alleen klinisch met de mensen bezighouden, die zich tot de bureaus wenden en de zaak niet ook van de andere kant aanpakken door huwelijksproblemen te zien als een maatschappelijk probleem waaraan iets moet worden gedaan, zolang schieten we tekort. We zullen ... de maatschappij duidelijk (moeten) maken dat het voorkomen van huwelijksmoeilijkheden een feitelijk gegeven is, waar vanzelfsprekend hulp moet worden geboden vanuit deze maatschappij. Een hulpverlening, die dan ook een vanzelfsprekende is, zodat zij zich uitstrekt in alle buurten en sociale klassen; een hulpverlening die doorzichtig is qua instelling, die inderdaad kan worden gezien, omdat zij dicht bij de mensen staat en omdat omgekeerd de mensen er zich bij betrokken voelen. Juristen en maatschappelijke werkers zullen zich op dit vraagstuk samen moeten bezinnen ... Het gaat er (dus) om de gemeenschap te helpen een frisse blik te krijgen op haar sociale problemen.'

Ter inleiding van beide sprekers heeft mr. dr.

H. J. Roethof eerst een korte historische schets gegeven en daarna gewezen op de huidige, 'hoogst onbevredigende wettelijke situatie' ten aanzien van het echtscheidingsprobleem. 'Zijn (momenteel) partijen het namelijk eens, dan kan een echtscheiding zonder enig onderzoek en op zeer korte termijn tot stand komen. Maar zijn zij het *niet* eens, dan kan het eigenlijk *nooit* en dit geeft in de praktijk meermalen aanleiding tot de meest onbehoorlijke chicanes van de ene kant van één van beide partijen'. Hij wees op de sonderlinge situatie, dat zware *lichamelijke* mishandeling wel een echtscheidingsgrond vormt, maar over ernstig *geestelijk* letsel, dat men de huwelijkspartner toebrengt, wordt niet gesproken. Een in een opwelling van drift toegebrachte ernstige verwonding levert een echtscheidingsgrond op, maar een niet geslaagde poging tot moord niet. 'Dit klinkt niet alleen buitengewoon onredelijk,' zei mr. Roethof, 'het is in wezen erg onredelijk.'

De voornaamste rem op het tot stand komen van een betere, wettelijke echtscheidingsregeling zag mr. Roethof in de 'levensbeschouwelijke heterogeniteit binnen onze samenleving'. Daarnaast noemde hij 'de veelvormigheid van denkbare en zich in de praktijk ook voordoende situaties en, in het algemeen, de ingewikkeldheid van de materie'. Ook hij verklaarde, dat 'naar humanistisch gezichtspunt het huwelijk te beschouwen (is) als een duurzame verbintenis'. Maar anderzijds staat het voor een humanist *'als een paal boven water, dat een huwelijk beter niet kan worden voortgezet als de eraan ten grondslag liggende wederzijdse genegenheid in haar tegendeel is verkeerd ... Als een huwelijk duurzaam ontworpen is en alle belangen, ook die van de kinderen, zijn gewogen, dan kan ontbinding een zedelijke eis zijn. Daar zal ook een rechter - buitenstaander als hij blijft bij een conflictsituatie, die de aanvankelijk innige relatie tussen twee mensen beslissend ondermijnde - weinig aan toe of af kunnen doen.'*

J. v. S.

Verklaring van solidariteit met ontslagen Spaanse hoogleraren

DE Spaanse Staatscourant van 21 augustus 1965 bevatte de publikatie van een besluit van de Spaanse regering, dat *Agustín García Calvo*, hoogleraar latijn aan de universiteit van Madrid, *José Luis López Aranguren*, hoogleraar ethiek eveneens te Madrid en *Enrique Tierno Galvan*, hoogleraar politiek recht, aan de universiteit van Salamanca, voor hun leven uit hun ambt ontzet waren. Hun collega's *Santiago Montero Díaz*, die oude Geschiedenis te Madrid doceerde en *Mariano Aguilar Navarro*, hoogleraar Internationaal Recht te Madrid werden voor twee jaar geschorst.

De feiten naar aanleiding waarvan deze tuchtmaatregelen genomen werden, zijn voorgevallen in februari en maart 1965, toen in Madrid studenten demonstreerden ter ondersteuning van hun streven naar een eigen studentenorganisatie, die los zou staan van de studentenvakbond, welke door de regering aan de studenten is opgelegd en als enige wettige behartiger van de belangen der studenten tegenover de overheid fungeert. De getroffen hoogleraren meenden, dat hun verantwoordelijkheid voor geestelijke vrijheid meebracht, dat zij zich achter dit verlangen van de studenten stelden en dat het op hun weg lag leiding te geven aan de betogingen. Mede daaraan is het te danken geweest, dat de betogingen – voor zover onze inlichtingen strekken – althans wat de studenten betrof, een ordelijk verloop hebben gehad. De wanordelijkheden ontstonden eerst door het ingrijpen van de politie.

Onmiddellijk aan het begin van het academisch jaar heeft een comité van zes Nederlandse hoogleraren, verbonden aan verschillende universiteiten – voorgelicht door drs. D. de Lange, die in Spanje met vier betrokken personen gesproken had – zich gewend tot de Nederlandse collegae in die faculteiten, welke corresponderen met de gebieden, waarop de getroffenen werkzaam waren, om hen op te roepen tot het tekenen van een verklaring, waarin zij zich solidair verklaarden met het streven van de Spaanse collega's. Tweehonderd en zeven tekenden de verklaring binnen de gestelde termijn. Ná sluiting kwamen nog enige handtekeningen binnen. Bedenkt men, dat van de ruim 600 verzonden oproepen altijd een gedeelte door adresverandering, afwezigheid met vakantie enz. niet tijdig zijn bestemming bereikt, terwijl bovendien een aantal der geadresseerden om persoonlijke redenen zich niet kan permitteren een verbod tot verblijf in Spanje te riskeren, dan blijkt, dat bijna de helft deze verklaring heeft getekend.

Het belang van deze onverwacht diepe weerklank wordt misschien wel het best geïllustreerd door het volgende. Juist voor deze actie in Nederland startte deed de gelegenheid zich voor

LEZINGEN VOOR DE RADIO

Zondag 6 maart VARA 9.45 uur: H. Bonger 'Het geld dat stom is, maakt recht wat krom is'

Zondag 13 maart VARA 9.45 uur: G. Stuiveling 'Uit humanistisch oogpunt'

Zondag 20 maart VARA 9.45 uur: U. J. Rutgers 'De konsekwenties van onze daden'

Zondag 27 maart VARA 9.45 uur: L. van der Wal 'Waar maak je je druk over?'

TELEVISIE

Dinsdag 15 maart 'Actueel humanisme', een tv-uitzending in samenwerking met de VARA. Voor juiste aanvangstijd zie de programmabladen.

de actie aan te kondigen in een kring van docenten en geestelijke verzorgers van studenten. Eén van hen, die zelf voor de Tweede Wereldoorlog uit nazi-Duitsland was gevlucht en in Nederland verder kon studeren, vertelde toen hoezeer hij zelf en zijn lotgenoten in die jaren vóór 1940 telkens weer pijnlijk getroffen werden door een gemis in het buitenland aan kennis van en belangstelling voor het lot van hen, die onder de nazi's om des gewetens wille moesten lijden. Hij adviseerde daarom deze actie voor de Spaanse collegae met kracht voort te zetten. Niet alleen hier werd een actie ondernomen. Een zeventigtal coryfeeën der Franse cultuur had reeds enige weken na het bekend worden der getroffen sancties krachtig bij de Spaanse autoriteiten geïntereesseerd.

WAT is de oorzaak van deze verandering in mentaliteit? In de eerste plaats dat wij in de bezettingsjaren, toen we de vrijheid om te zeggen wat wij meenden en hoopten, moesten ontberen, eerst goed beseft hebben, dat zonder haar een menswaardig bestaan onmogelijk is. Maar dit was niet het enige: als wij nu een boek opslaan als *Ovinks 'Het aanzien van een eeuw'* valt ons op hoe groot de afstand tussen de groepen, standen en rassen vóór 1940 nog steeds was. Op dit punt heeft de Tweede Wereldoorlog bijzonder sterke verschuivingen en ontwikkelingen teweeggebracht. Ik noem o.a. de woningnood, waardoor de bevolking in veel sterkere mate dan vroeger over de verschillende woonwijken verdeeld raakte, het wegvallen van de huishoudelijke hulp, waardoor alle gezinsleden zelf de handen uit de mouw leerden steken, de gezamenlijke hongertochten van rijk en arm, de gelijkheid onder de deelnemers aan het verzet en daarna in de naoorlogse periode de beëindiging der koloniale verhoudingen, de ongekende welvaart in West-Europa en de spreiding der inkomens, de toenemende motorisering, en de langere vakanties waardoor ook het buitenlands toerisme binnen het bereik van de grote groepen der bevolking kwam. Het ideaal dat Louis Davids de 'kleine man' nog kon voorhouden 'Zeg Sjors als ik naar Nice ga in mijn Hispano Suisse' is geen ideaal meer, want Sjors gaat zelf ook.

Maar de Tweede Wereldoorlog leerde ons nog iets, wat mij als strafrechtsjurist speciaal getroffen heeft, maar, dat mij toch ook van algemene betekenis lijkt. Het was eigenlijk een oude les, die wij misschien wel opgedreund maar nooit beleefd hadden en die Churchill reeds na de Eerste Wereldoorlog onder woorden bracht, toen hij terugdacht aan de voorbereidingen, welke op zijn eigen ministerie van Munitie getroffen werden voor het eind-offensief in 1919: 'Ik sta verwonderd, nu achteraf, na den oorlog, wanneer ik herlees die duivelsche plannen tot menschenmoord op groote schaal door werktuigen of chemische stoffen, waarop we ons hartstochtelijk toelegden 'Les bons pères de famille sont capables de tout'!). Dit beseft, dat de potentie tot het kwaad leeft ook in de 'nette normale burger' werd en wordt ons nog dagelijks bijgebracht door de oorlogscriminaliteit en haar berechting. Maar deze bewustwording van eigen kwetsbaarheid deed enerzijds de behoefte aan versterking van geestelijke weerbaarheid toenemen en leidde anderzijds tot een meer zich verantwoordelijk weten voor het lot van de ander, want die ander was 'dichterbij' gekomen. Bij de voorbereiding van mijn proefschrift over het eerste wetboek van strafrecht, dat hier te lande onder Lodewijk Napoleon in 1809 is ingevoerd, en dat ik onder het aspect vrijheid, gelijkheid en broederschap

heb trachten te benaderen, viel het op, dat men hier te lande aan de leus der broederschap maar geringe positieve inhoud gaf. Soms verving men dat gedeelte zelfs door een ander, b.v. 'ondeelbaarheid'. Ook in de 19e en in de eerste helft van de 20e eeuw heeft de vrijheid en gelijkheid het accent gekregen, zoals dit nog het geval is in veel pas zelfstandig geworden staten in Azië of Afrika. Indien echter de juridische gelijkheid – die bij ons in 1798 geproclameerd werd – door de sociale gelijkheid der burgers gevolgd wordt is de kans groot, dat tevens de gedachte der broederschap een positiever inhoud krijgt door de bevestigende beantwoording van de Kainsvraag: 'Ben ik mijns broeders hoeder?' Daarmede geeft men dan tevens aan het begrip solidariteit zijn diepste betekenis.

Vanzelfsprekend is er in het geval van deze solidariteitsverklaring ten aanzien van de ontslagen Spaanse hoogleraren slechts in verzwakte mate sprake van een zich mede verantwoordelijk weten voor het lot van deze mensen, maar toch ligt het in dezelfde lijn. Wat daar gebeurt raakt ons ook en dat niet zo zeer omdat wij juist in de worsteling met dit volk de geestelijke vrijheid verworven hebben, waarin als het ware de berouwvolle ouder gaarne zouden doen delen, maar veel meer omdat Spanje deel uitmaakt van West-Europa en dat wij daarom b.v. in toeristisch, economisch (Spaanse arbeiders!) en cultureel opzicht telkens met dit land en zijn bewoners in contact komen. Nog meer spitst dit probleem zich toe nu met name bij monde van Frankrijk weer aangedrongen wordt op opnemings van Spanje in de E. E. G. De reactie op deze oproep heeft naar mijn mening duidelijk gemaakt, dat men in brede kring een democratisering en een liberalisering van de Spaanse samenleving een conditio sine qua non acht voor een dergelijke toetreding.

WAAROM zijn de kansen daarvoor thans gunstiger? Bij het inzenden van zijn verklaring schreef een Nederlandse collega erbij: 'Ik vind het een vrij naïef stuk. Wat verwacht men eigenlijk van Franco?' Ik zou daarop willen antwoorden: dat hij niet het eeuwige leven heeft, zodat er binnen afzienbare tijd belangrijke verschuivingen in het machtsevenwicht tot de mogelijkheden behoren. Er zijn trouwens nu al enige hoopgevende tekenen te bespeuren, zoals de amendering van het ontwerp-perswett, waar een radio-commentaar onlangs melding van gemaakt heeft, of de indrukwekkende verklaring van de oud-rector-magnificus van de universiteit te Madrid, waaraan hij ook thans doceert. Pedro Lain Entralgo, in welke verklaring hij openlijk protesteert tegen de maatregelen uit politieke overwegingen getroffen tegen zijn vijf ambtgenoten. Hij pleit voor een universiteit 'jalouse de ses libertés intérieures et attentive à former des hommes pour lesquels la dignité humaine soit une réalité quotidienne'²⁾.

Wat heeft een democratisch Spanje voor alles nodig? M.i. een korps geestelijke leiders, die kritisch staan tegenover de misvorming, welke een keurslijf van dictatuur heeft veroorzaakt. Waar zal men dit eerder kweken dan aan de universiteiten? De studenten zijn ontvankelijk voor het zaad der geestelijke vrijheid. Laten wij hopen, dat mannen als de *Madariaga*, *Aranguren*, *Casals*, en talloze anderen, minder bekenden, die hun land of post verlieten omdat zij de stem van hun geweten volgden, tezamen met hun geestverwanten in Spanje zelf spoedig dit zaad in vrijheid kunnen strooien.

W. C. VAN BINSBERGEN

1) 'Drie jaar wereldbrand 1916-1918', 1926, blz. 90 v. ('De brave huisvaders zijn tot alles in staat').
2) '... een universiteit die angstvallig haar interne vrijheden bewaakt en zich tot doel stelt mensen te vormen voor wie de menselijke waardigheid een dagelijkse realiteit is.'

MILITAIRE- OF BURGERDIENST

ER is de laatste jaren veel gesproken en geschreven over de humanistische geestelijke verzorging bij de krijgsmacht. Terecht, want er was ons uiteraard veel aan gelegen de op dit punt bestaande discriminatie jegens het buitenkerkelijk volksdeel te doen verdwijnen. Dit is dus inmiddels gebeurd en de desbetreffende humanistische raadslieden verheugen zich in een snel stijgend aantal belangstellenden.

Minder bekend is, dat het Humanistisch Verbond zich beijvert om ook hen met raad en daad bij te staan, die om een of andere reden onoverkomelijke bezwaren koesteren om zich in de krijgsmacht te laten opnemen. Zoals de lezer vermoedelijk weet, erkent de Nederlandse wetgever in principe dergelijke gewetensbezwaren, al moet men, om zijn doel te bereiken, de procedure wel heel goed kennen.

In het kort komt het hierop neer. Wie als principieel dienstweigeraar wenst te worden erkend, begint met het indienen van een daartoe strekend schriftelijk verzoek aan de minister van defensie. In de praktijk kan met een simpele mededeling worden volstaan, al eist de wetgever formeel, dat zo'n verzoek 'met redenen moet zijn omkleed'. Wel is het van belang van het begin af duidelijk te maken, wat precies wordt verlangd, namelijk vrijstelling van militaire dienst en als het nodig is uitstel van opkomst of groot verlof voor de duur van de procedure, die wordt ingeleid met het verzoekschrift.

De gewetensbezwaarde ontvangt vervolgens een gestencild vragenformulier, dat nauwkeurig dient te worden ingevuld. Bij die invulling moet om te beginnen blijken of de bezwaren zich richten tegen de hele vervulling van de militaire dienst als zodanig of alleen tegen het gebruik van wapenen. Gevraagd wordt voorts om uitvoerig de redenen van de dienstweigering uiteen te zetten. Aangezien die motieven uiteraard persoonlijk zijn, valt het moeilijk er in het algemeen iets van te zeggen. Betrokkene doet in ieder geval goed om zich nader te verklaren hoe hij op de gedachte van de dienstweigering is gekomen. Hij zal kunnen uiteenzetten hoe die gedachte tot een vast besluit is gerijpt en waarom hij achter dit besluit staat, dus hoe hij

zijn dienstweigering rechtvaardigt. Ook is het zeer gewenst de zaken principieel te stellen, uit te leggen hoe men staat tegenover geweldsituaties in het leven, zowel op kleine als grote schaal. Naast de invulling, ondertekening en terugzending van het vragenformulier worden ook nog gevraagd verklaringen van getuigen, die betrokkene goed kennen en iets meer kunnen zeggen over zijn persoon, aard, karakter, levenswandel en zijn redenen tot de militaire dienstweigering.

Wanneer het beroep is gedaan en de toelichting verstrekt, volgt een oproep door de sociale dienst van het ministerie van Defensie, een consult van een zenuwarts en een verhoor door een commissie van advies. Bij die gelegenheid mag de dienstweigeraar één of meer vertrouwenslieden meebrengen. Ten slotte beslist de minister op het verzoek, tegen welke beslissing desgewenst nog beroep mogelijk is op de koningin; in dat laatste geval zal rechtskundige bijstand onmisbaar zijn.

BIJ erkenning van zijn bezwaren wordt de dienstweigeraar vrijgesteld van alle militaire dienst en van noodwacht dienst. Hij wordt tewerkgesteld bij daarvoor aangewezen burgerlijke instellingen of bedrijven, met name de staatsdrukkerij, kampen voor sociale jeugdzorg van O. en W., de rijkspsychiatrische inrichtingen in Woensel, de rijkswaterstaat of het kamp 'Vledder'. Voor afgestudeerden, zoals artsen of ingenieurs, behoort de vervulling van individuele posten tot de mogelijkheden. De rechtspositie van de erkende dienstweigeraar is in vrijwel elk opzicht gelijk aan die van de militair. Op het ogenblik zijn er ruim honderd dienstweigeraars te werk gesteld.

Het Humanistisch Verbond is graag bereid iedere individuele bezwaarde de nodige voorlichting te verschaffen in deze ietwat doolhofachtige materie. Men kan zich daartoe het best in verbinding stellen met de centrale geestelijke raadsman of met het Centraal Bureau van het Humanistisch Verbond te Utrecht, waarna verder de weg wordt gewezen. Ook kan men zich wenden tot het Informatiecentrum voor dienstweigering, Postbus 5052, Amsterdam.

Rth.

Mens en Wereld

verschijnt om de veertien dagen

Hoofdredacteur: dr. H. Bonger

Redactieraad: mr M. Rood-de Boer, prof. dr. J. C. Brandt Corstius, H. P. Danz, R. de la Rie, mr. dr. H. J. Roethof, P. W. van der Vliet

Redactiesecretaris: J. van Straten, Goethelaan 73 Utrecht, telefoon 030 - 3 15 63

Administratie, abonnementen en advertenties: postbus 114, Utrecht, telefoon 2 46 41; postgiro 30 49 60 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht

Advertentietarieven op aanvraag

Abonnementsprijs voor leden van humanistische organisaties f 6,50 per jaar, voor niet-leden f 8,50, buitenland f 10.—, losse nummers f 0.30

Ik denk er
ZO over

Rookmisère 4

IN een beroekt vertrek vertoeven is mij mijn leven lang dermate slecht bekomen, dat het mij gedwongen heeft *alle* bijeenkomsten te mijden waar gerookt wordt, hetgeen mij dus mijn leven lang van veel genoeg en sociaal contact heeft beroofd.

Wat b.v. te denken van een leraar godsdienstonderwijs, die tijdens het lesgeven aan de jeugd geen seconde buiten zijn rokertje kan? Zou hij inzien dat hij de kinderen bewust of onbewust de

Aurora

heeft nu ook
een groeiende
verzekering
voor uitvaartkosten

Deze "Aurora-groep" is een verzekering waarbij het aanvankelijk verzekerde bedrag met 2% per jaar stijgt, terwijl de premie onveranderlijk is.

Vraagt inlichtingen
bij

n.v. Levensverzekeringsmaatschappij

Aurora

Stadhouderskade 1a, Amsterdam

gedachte bijbrengt dat roken een van God gegeven instituut is? (dus trek je van dr. Meinsma maar niets aan!)

Wat ook te denken van de humanist die dampend voor de T.V. praat over medemenselijkheid, in een tijd waarin velen grote moeite hebben van het roken af te komen?

Door mijn levenslange ervaring ben ik er van overtuigd dat een straffe roker nooit *uit zichzelf* het roken in een gemeenschap laten zal (kàn). Daarom lijkt het mij gewenst, dat de leiding van een gemeenschap voorstelt, dat er op bijeenkomsten *niet* meer wordt gerookt — zoals bij concerten e.d. toch ook mogelijk is!

M. Slot-Den Hertog

(Door de redactie bekort).

**HUMANISTISCH
VORMINGSCENTRUM VOOR
MILITAIRES**

vraagt per 1 juli 1966:

ASSISTENT VAN DE DIRECTIE
(voor 2/3 werkweek)

Werkzaamheden: Het leiden van vormingscursussen voor militairen en het geven van algemene leiding.

Salaris: Gelijk aan dat van geestelijke verzorgers in de Strijdkrachten. (gerekend naar 2/3 werkweek)

Leeftijd: tussen 25 en 45 jaar.

Sollicitaties met uitvoerige inlichtingen voor 15 maart 1966 aan: Directie Coornherthuis, Hoofdstraat 84, Driebergen (op envelop het woord „sollicitatie” vermelden).

**HUMANISTISCH
VORMINGSCENTRUM VOOR
MILITAIRES**

vraagt per 1 juli 1966:

BEHEERDERSECHTPAAR

Bij voorkeur zonder kinderen.

Werkzaamheden man: administratie, buffetbeheer (klein, beperkt buffet) huishoudelijke karweitjes.

Werkzaamheden vrouw: leiding keuken- en schoonmaakwerkzaamheden.

Salaris: bruto f 760,- p.m. (zonder verhogingen van 1966 + toelage van ong. f 125,- p.m. in de vorm van vrij verwarming, verlichting en andere emolumenten.

Leeftijd: tussen 27 en 55 jaar.

Sollicitaties met uitvoerige inlichtingen voor 15 maart 1966 aan: Directie Coornherthuis, Hoofdstraat 84, Driebergen (op envelop het woord „sollicitatie” vermelden).

ANNONCES

Wie kan a.s. echtpaar aan **woonruimte helpen** in Utrecht of omgeving. Telefoon tijdens kantooruren 23861, mej. G. Swemle p/a Stichting „De Zonnebloem”, Emmalaan 31, Utrecht.

Voor gezelligheidscontact gedurende weekends, vakantie etc. wordt **verbinding gezocht** met besch. echtp. 55/65 jaar door sport. echtp. waarvan man dir. venn. Auto en caravan ter beschikking. Brieven onder no. 7 aan bureau M. en W.

Heer, eenz. weduwn., 35 j. sl., 2 k., n. onb., alg. ontw., met moderne woning buiten en in mooie omgeving, heeft pony-, schapen- en varkensfarm, **z.k.m. dame**. Br. m. f. o.e.r. onder no. 8 aan bureau M. en W.

Nederlandse familie, wonende te Brugge, België, **biedt logies aan**, met of zonder pension. Inlichtingen mevr. A. Schot-Breve, Schaarstraat 92, Brugge. Tel. 37048.

Ingenieur, 45 jr. (Duits), goed Nederlands sprekend, blijvend gevestigd in Nederland, met goede positie, muzikaal, **zoekt serieuze kennismaking met jonge vrouw**, 29-36 jr., goede algemene ontwikkeling, liefst met eigen 'home'. Discrete behandeling en retournering foto verzekerd.

Brieven onder no. 9 aan bureau M. en W.

Vrouw, 45 jaar, **zoekt serieuze kennismaking** met weduwnaar zonder kinderen, of vrijgezel. Lengte 1.76 m. Brieven onder no. 10 aan bureau M. en W.

Werkende dame, begin vijftig, **zoekt contact met heer**, niet ouder dan zestig, voor bezoek schouwburg, concerten, event. buitenl. reis; humanistische levensbeschouwing, wonende Haarlem of omgeving.

Brieven onder no. 11 aan bureau M. en W.

Zojuist verschenen

INVLOEDRIJKEN

Deze brochure bevat een verzameling van reeds gepubliceerde artikelen in het Woord van de Week over enkele belangrijke figuren, die, in de loop der eeuwen, de humanistische gedachten naar voren hebben gebracht. De uitgave is verlucht met foto's en tekeningen.

U kunt deze bestellen door storting of overschrijving van f 4,75 op postrekening nummer 30.49.60 t.n.v. het Humanistisch Verbond, postbus 114, Utrecht.

De afd. Eindhoven van de H.J.G. organiseert op **2-3 april 1966**

een

hogeschool-weekend

(met ontspanning)

te St. Michelsgestel (bij 's-Hertogenbosch).

De kosten bedragen f 12,50 p.p., waarbij inbegrepen 2 warme maaltijden.

Aanmeldingen vóór 25 maart en inlichtingen bij: E. Kreger, dr. Berlagelaan 70, Eindhoven.

MENS EN KOSMOS

Gewijd aan de studie van godsdienst, wijsbegeerte en wetenschap met hun grensgebieden, onder redactie van J. M. Hondius, Dr. H. Groot, Mr. N. Kluwer, P. Krug en Dr. D. H. Prins.

Abonnementsprijs f 15,- per jaar (6 nummers). Losse nummers f 2,50.

Vraagt toezending gratis proefnummer en catalogus van uitgaven op geestelijk gebied bij de uitgever **N. KLUWER-DEVENTER**.

Ook verkrijgbaar bij de boekhandel.

**Lijst van boeken en
brochures**



verkrijgbaar bij

humanistisch verbond

postbus 114, oude gracht 152 **utrecht**, telefoon 030-246 41
postgiro 30.49.60

Humanistische Correspondentiekring voor **huwelijkscontacten** opgericht door het Humanistisch Verbond, verleent bemiddeling bij het leggen van contacten tussen personen, die een huwelijkspartner zoeken.

Inlichtingen postbus 210, Utrecht, gaarne 30 cent aan postzegels insluiten.